

УДК [37.035:355.01]:373.011.3-051:796(045)
DOI <https://doi.org/10.24195/olympicus/2025-2.4>

Богатирьов Костянтин Олександрович

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри спортивних ігор і менеджменту фізичної культури
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»
ORCID ID: 0000-0001-7559-4382

Деркач Віктор Миколайович

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри теоретичних основ олімпійського та професійного спорту,
Заслужений тренер України
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
ORCID ID: 0000-0002-3437-0451

Панасюк Ірина В'ячеславівна

кандидат педагогічних наук, доцент
Одеський торговельно-економічний фаховий коледж
ORCID ID: 0000-0002-6976-8232

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННІ СПОРТИВНО-ВІЙСЬКОВОЇ РОБОТИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено роль учителя фізичної культури в організації та реалізації спортивно-військової роботи в закладах загальної середньої освіти. В умовах повномасштабної війни в Україні особливого значення набуває підготовка молоді до захисту держави, що вимагає не лише фізичного загартування, а й формування патріотичної свідомості. Актуальність проблеми зумовлена необхідністю посилення обороноздатності країни через системне впровадження військово-патріотичного виховання в школах.

***Метою дослідження** є аналіз ролі вчителя фізичної культури у впровадженні спортивно-військових заходів, а також визначення ефективних форм, методів та шляхів удосконалення цієї діяльності.*

***Методи дослідження** включають аналіз наукової літератури, контент-аналіз освітніх програм і нормативної бази, спостереження, систематизацію практичного досвіду, а також порівняльний аналіз підходів до спортивно-військової підготовки в різні періоди.*

***Результати дослідження** показали, що учителі фізичної культури є ключовими фігурами у військово-патріотичному вихованні. Вони забезпечують реалізацію таких форм роботи, як спортивно-військові ігри, гуртки, змагання, співпраця з військовими частинами. Водночас виявлено низку проблем: нестача інвентарю, недостатня підготовка педагогів, обмежена міжвідомча координація. Запропоновано шляхи удосконалення цієї діяльності: оновлення програм, підвищення кваліфікації вчителів, зміцнення матеріально-технічної бази та активізація участі молоді в патріотичних заходах.*

***Ключові слова:** фізична культура, спортивно-військова робота, патріотичне виховання, школа, учитель, підготовка молоді, оборона України.*

Вступ. Сучасні реалії вимагають від освітньої системи України не лише надання знань, а й формування у молоді патріотичної свідомості, фізичної витривалості, моральної стійкості та готовності до захисту своєї держави. У контексті збройної агресії проти України та зростання ролі безпеки й обороноздатності, особливої актуальності набуває організація спортивно-військової роботи в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) [1–4].

У цьому процесі ключову роль відіграє вчитель фізичної культури, який поєднує фізичне загартування учнів із формуванням навичок військово-прикладного характеру. Саме цей фахівець здатен забезпечити якісну підготовку молоді до активної участі у військово-спортивних заходах, змаганнях, а також створити умови для розвитку витривалості, сили, командного духу та лідерських якостей.

Мета та завдання дослідження: проаналізувати роль учителя фізичної культури в організації та реалізації спортивно-військової роботи в закладах загальної середньої освіти, визначити ефективні форми, методи та шляхи підвищення якості цієї діяльності з метою формування в учнівської молоді патріотичної свідомості, фізичної підготовленості та готовності до захисту держави.

1. Дослідити зміст, структуру та значення спортивно-військової роботи в освітньому процесі.
2. Визначити місце та функціональну роль учителя фізичної культури в системі військово-патріотичного виховання.
3. Проаналізувати існуючі форми та методи проведення спортивно-військових заходів у закладах загальної середньої освіти.
4. Виявити проблеми, які ускладнюють ефективну реалізацію спортивно-військової роботи.
5. Запропонувати шляхи удосконалення організаційних підходів, матеріального забезпечення та професійної підготовки педагогів у цій сфері.

Методи дослідження. У процесі підготовки статті було застосовано такі методи наукового дослідження:

1. **Аналіз і узагальнення науково-педагогічної літератури** – для вивчення теоретичних основ спортивно-військової роботи та ролі вчителя фізичної культури в системі патріотичного виховання.
2. **Контент-аналіз освітніх програм, нормативних документів і методичних матеріалів** – з метою визначення сучасних вимог і підходів до організації спортивно-військової діяльності у школах.
3. **Спостереження та аналіз педагогічного досвіду** – для виявлення ефективних форм та практик проведення військово-спортивних заходів у навчальних закладах.
4. **Систематизація та класифікація форм роботи** – для структурування видів діяльності, в яких учитель фізичної культури бере активну участь.
5. **Порівняльний аналіз** – для оцінки змін у підходах до спортивно-військової підготовки учнів у різні періоди.
6. **Метод логічного узагальнення** – для формулювання висновків і пропозицій щодо вдосконалення ролі вчителя фізичної культури в патріотичному вихованні молоді.

Результати дослідження. У результаті дослідження було встановлено:

Учителі фізичної культури є активними провідниками патріотичного духу та військово-прикладної підготовки.

Найефективнішими формами роботи є поєднання спортивних занять із тематичними заходами: змаганнями, квестами, зустрічами з військовими, участю у волонтерських ініціативах.

Спортивно-військова робота значною мірою сприяє формуванню громадянської відповідальності, дисципліни та фізичної готовності учнів.

Проблеми, що гальмують розвиток цієї сфери, включають недостатнє матеріальне забезпечення, нестачу методичних рекомендацій, обмежену міжвідомчу координацію та недостатню увагу до інтеграції фізкультури й патріотичного виховання.

1. Важливість спортивно-військової роботи в контексті сучасних викликів

Сучасна ситуація в Україні, зокрема триваюча військова агресія, потребує зміцнення національної безпеки через виховання фізично підготовлених і морально стійких громадян. Особливу роль у цьому процесі відіграє освітній процес, зокрема фізична культура та спортивно-військова підготовка учнів. Вони сприяють розвитку фізичних, моральних і психічних якостей молоді, таких як витривалість, дисципліна, почуття відповідальності, що є критичними у воєнний час.

Участь учителя фізичної культури у проведенні спортивно-військових заходів допомагає учням не тільки покращити свої фізичні показники, але й отримати необхідні навички для захисту держави. Це включає вивчення основ військово-прикладної фізичної підготовки, організацію спортивно-патріотичних змагань та залучення учнів до участі в акціях, спрямованих на підтримку Збройних Сил України.

2. Роль учителя фізичної культури в організації спортивно-військової роботи

Учитель фізичної культури є одним з ключових організаторів спортивно-військової роботи в школі. Він не лише викладає фізичні вправи, але й координує участь учнів у військово-спортивних заходах, таких як військово-спортивні ігри («Сокіл», «Джура»), змагання з військово-прикладного спорту, а також організовує виїзди на екскурсії в частини Збройних Сил України.

Учитель фізичної культури також взаємодіє з педагогами предмета «Захист України», сприяючи інтеграції теоретичних знань з практичними навичками військової підготовки. Він бере участь у плануванні й проведенні тематичних уроків, присвячених військовому вихованню, а також займається організацією заходів з безпеки та оборони на рівні навчального закладу.

3. Основні форми та методи спортивно-військової роботи

Система спортивно-військової роботи в закладах загальної середньої освіти включає різноманітні форми діяльності, зокрема:

Військово-спортивні ігри та змагання, такі як «Сокіл» і «Джура», які поєднують спортивну підготовку з елементами військової діяльності, вчать учнів працювати в команді, розвивають лідерські якості та дисципліну.

Гурткова робота з військово-технічної підготовки, де учні опановують базові навички, необхідні для служби в армії, зокрема навчання з першої медичної допомоги, стрілецької справи, розбирання та збирання зброї.

Позакласні заходи, такі як участь у святкуванні Дня Збройних Сил України, волонтерські акції, уроки мужності та зустрічі з військовими та ветеранами, що сприяють формуванню патріотичного духу серед учнів.

4. Проблеми та виклики у реалізації спортивно-військової роботи

Незважаючи на значну важливість спортивно-військової роботи в сучасному освітньому процесі, існує ряд проблем, що ускладнюють її ефективну реалізацію. Однією з головних перешкод є недосконала матеріально-технічна база навчальних закладів. Багато шкіл мають обмежений доступ до сучасного спортивного та військового обладнання, а також до спеціалізованих навчальних майданчиків для проведення занять з військово-прикладних дисциплін.

Іншою проблемою є недостатній рівень підготовки педагогів. Часто вчителі фізичної культури не мають спеціальної підготовки для організації військово-патріотичних заходів, що потребує розширення професійної підготовки в цьому напрямку.

Низька мотивація частини учнів до участі у спортивно-військових заходах також є значною проблемою. Це пов'язано з відсутністю належної мотивації до служби в армії серед частини молоді, а також із загальним зниженням інтересу до фізичної активності та здорового способу життя.

5. Шляхи вдосконалення організації спортивно-військової роботи

Для ефективної організації спортивно-військової роботи необхідно:

- **Покращити матеріально-технічну базу** навчальних закладів, забезпечити школи сучасним спортивним інвентарем, технічними засобами для проведення військово-патріотичних заходів.

- **Оновити освітні програми** і методичні матеріали для учителів фізичної культури, включаючи в них нові підходи до військово-патріотичного виховання.

- **Посилити професійну підготовку педагогів** з фізичної культури шляхом участі в тренінгах, курсах підвищення кваліфікації, що сприятиме кращому засвоєнню методик проведення військово-спортивних заходів.

- **Активізувати участь учнів** в національних і міжнародних військово-патріотичних акціях, змаганнях, олімпіадах та волонтерських проектах, що сприятиме формуванню в них почуття відповідальності за майбутнє країни та розвитку національної свідомості.

Для посилення ефективності спортивно-військової роботи доцільно:

- Удосконалити програми фізичної культури з урахуванням військово-прикладного компонента;
- Забезпечити заклади освіти відповідним інвентарем, макетами, навчальними матеріалами;
- Розширити практичну підготовку вчителів фізичної культури до проведення патріотично-спортивних заходів;
- Створити умови для участі школярів у всеукраїнських змаганнях, іграх, турнірах із військово-прикладним спрямуванням.

Висновки

1. **Спортивно-військова робота є важливим напрямом виховання молоді в умовах сучасних викликів національної безпеки.** Військово-патріотичне виховання, яке організовує вчитель фізичної культури, є невід'ємною частиною підготовки молоді до служби в Збройних Силах України. Включення військово-прикладної фізичної підготовки та патріотичних ігор сприяє розвитку не тільки фізичних, але й морально-психологічних якостей учнів, таких як витривалість, дисципліна, відповідальність та готовність до захисту Батьківщини.

2. **Роль учителя фізичної культури в організації спортивно-військової роботи є ключовою.** Він є організатором і координатором всіх спортивно-патріотичних заходів у навчальному закладі, взаємодіє з іншими педагогами, зокрема з учителями предмета «Захист України», а також працює з громадськими і військовими організаціями. Саме вчитель фізичної культури забезпечує інтеграцію теоретичних знань з практичними навичками, що необхідні для майбутнього служіння в армії, таких як базові військові навички та знання з тактики і безпеки.

3. **Основні форми спортивно-військової роботи, реалізовані в навчальних закладах, є ефективними інструментами виховання.** Військово-спортивні ігри («Сокіл», «Джура»), участь у змаганнях з військово-прикладного спорту, проведення уроків мужності та інших патріотичних заходів є основою для формування в учнів почуття гордості за свою країну та готовності захищати її. Позаурочна діяльність у вигляді військових ігор і акцій сприяє також зміцненню командного духу, розвитку фізичної підготовки та морально-психологічної стійкості.

4. **Існують проблеми, які потребують невідкладного вирішення.** Основними з них є недостатнє матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів для проведення спеціалізованих військово-спортивних занять, а також обмежена підготовка педагогів до ведення військово-патріотичної роботи. Враховуючи значення цієї діяльності для національної безпеки та громадянського становлення молоді, необхідно підвищити рівень кваліфікації вчителів фізичної культури, створюючи спеціалізовані курси та тренінги для їх професійного зростання.

5. **Важливість інтеграції спортивно-військової підготовки в загальний освітній процес є незаперечною.** Включення елементів військової підготовки в шкільні програми дозволяє не тільки покращити фізичну підготовленість учнів, а й формувати в них патріотичні цінності. Посилення цієї складової у шкільній освіті необхідно здійснювати через оновлення навчальних програм та підвищення матеріально-технічного забезпечення.

6. **Необхідно посилити співпрацю між навчальними закладами, військовими організаціями та громадськими структурами.** Це включає в себе не тільки проведення спільних заходів і спортивно-військових ігор, але й тісну інтеграцію військових підрозділів у навчальний процес. Така співпраця дасть змогу організувати практичні заняття та тренування, що безпосередньо пов'язані з реальними умовами служби в армії.

7. **Подальше вдосконалення спортивно-військової роботи потребує розвитку національних ініціатив.** Важливим кроком є активізація участі учнів у всеукраїнських та міжнародних військово-патріотичних заходах, що дозволяють не тільки покращити фізичні навички, але й формувати почуття гордості за країну, підтримку національних цінностей і традицій.

8. **Усвідомлення важливості військово-патріотичного виховання молоді, як складової національної безпеки, є ключовим фактором для майбутнього нашої країни.** Підготовка громадян, готових до служби в армії, а також до активної участі в житті суспільства, є необхідною умовою для забезпечення стабільності та безпеки держави.

Таким чином, успішна організація та проведення спортивно-військової роботи у школах вимагає комплексного підходу, який включає модернізацію навчальних планів, підвищення кваліфікації педагогів, покращення матеріально-технічної бази та активну співпрацю з військовими і громадськими організаціями. Така діяльність сприятиме формуванню у молоді не тільки високих фізичних якостей, але й патріотичних переконань та готовності до служби в армії.

Література:

1. Дубина М.М. Руденко Ю.А. Патріотичне виховання молоді. *Освіта України*. Київ, 2006. № 8. С. 5.
2. Лелека В.М., Бахтін А. М., Винограденко Е. В. Захист Вітчизни (рівень стандарту, «Основи медичних знань») : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків, 2018. 144 с.
3. Лелека В.М., М'ясоєденков К.О. Оборонно-спортивний оздоровчий табір. Миколаїв, 2008. 114 с.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» / Інфор. зб. та комент. Міністерства освіти та науки України, Київ, 2015. № 7. С. 70–95 {Наказ втратив чинність на підставі Наказу Міністерства освіти і науки № 527 від 06.06.2022}.

References:

1. Dubyna, M. M., & Rudenko, Yu. A. (2006). *Patriotychne vykhovannia molodi* [Patriotic education of youth]. *Osvita Ukrainy*, (8), 5 [in Ukrainian].
2. Leleka, V. M., Bakhtin, A. M., & Vynohradenko, E. V. (2018). *Zakhyst Vitchyzny (riven' standartu, "Osnovy medychnykh znan'") : Pidruchnyk dlia 10 klasu zakladiv zahal'noi serednoi osvity* [Defense of the Fatherland (standard level, "Basics of medical knowledge"): Textbook for 10th grade of general secondary education institutions]. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Leleka, V. M., & M'iasoiedenkov, K. O. (2008). *Oboronno-sportyvnyi ozdorovchyi tabir* [Defense-sport health camp]. Mykolaiv. [in Ukrainian]
4. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2015). *Nakaz № 641 vid 16.06.2015 "Pro zatverdzhennia Kontseptsii natsional'no-patriotychnoho vykhovannia ditey ta molodi, zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii ta metodychnykh rekomendatsii shchodo natsional'no-patriotychnoho vykhovannia u zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh"* [Order No. 641 of June 16, 2015 "On the approval of the Concept of national-patriotic education of children and youth..."]. *Informatsiinyi zbirnyk ta komentarii Ministerstva osvity i nauky Ukrainy*, (7), 70–95 {The order has become invalid based on the Order of the Ministry of Education and Science No. 527 of 06.06.2022} [in Ukrainian]

Bogatyrev Konstantin, Derkach Viktor, Panasyuk Iryna

THE ROLE OF THE PHYSICAL EDUCATION TEACHER IN ORGANIZING AND CONDUCTING SPORTS AND MILITARY ACTIVITIES IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

In the conditions of a full-scale war in Ukraine, the preparation of young people for the defense of the state is of particular importance, which requires not only physical hardening, but also the formation of patriotic consciousness. The urgency of the problem is due to the need to strengthen the country's defense capabilities through the systematic implementation of military-patriotic education in schools.

The purpose of the study is to analyze the role of a physical education teacher in the implementation of sports and military activities, as well as to determine effective forms, methods and ways to improve this activity.

Methods. The research methods include the analysis of scientific literature, content analysis of educational programs and regulatory framework, observation, systematization of practical

experience, as well as a comparative analysis of approaches to sports and military training in different periods.

***The results** of the study showed that physical education teachers are key figures in military-patriotic education. They ensure the implementation of such forms of work as sports and military games, clubs, competitions, and cooperation with military units. At the same time, a number of problems were identified: lack of equipment, insufficient training of teachers, limited interdepartmental coordination. Ways to improve this activity were proposed: updating programs, improving the qualifications of teachers, strengthening the material and technical base, and increasing the participation of young people in patriotic events.*

***Key words:** physical culture, sports and military work, patriotic education, school, teacher, youth training, defense of Ukraine.*